

Seksualisering is emancipatie van seksualiteit

Cas Wouters

Nederland verzuurt

Groepsverkrachtingen, loverboys, ongewenste seks via internet en meer van dergelijke uitwassen blijven beperkt tot de rand van de samenleving. De overgrote meerderheid van de jeugd is daar niet bij betrokken, noch is er sprake van moreel verval. Dat blijkt uit onderzoeken zoals die van de Rutgers-Nisso groep, de rapporten ***Seks onder je 25e*** (2005), ***'Seks is een game': gewenste en ongewenste seksuele ervaringen van jongeren op internet*** (2006) en ***Tienerseks: vormen van instrumentele seks onder tieners*** (2007). Wie op grond van uitwassen onder kleine randgroepen vreest dat er iets ernstig mis is met de seksuele moraal van de Nederlandse jeugd is bevangen door morele paniek. Dat geldt met name voor degenen die de uitwassen aan de rand willen aangrijpen om er algemeen jeugdbeleid op te baseren. Het is een paniek van ouderen die de controle over de jongeren denken te verliezen. Die angst lokaliseren ze bij de jeugd: de jongeren staan op te slappe benen om de weelde van de vrijheid te kunnen dragen. Al meer dan een eeuw steekt die angst zo nu en dan de kop op, vrijwel iedere keer dat het emancipatieproces van jongeren, vrouwen en seksualiteit in een versnelling raakte.

Op dit moment lijken opnieuw veel mensen aan die paniek te lijden. Door hun collectieve concentratie op randproblemen binnen de 'geseksualiseerde jeugdcultuur' verspreiden zij een ernstig vertekend beeld van de verhoudingen in Nederland. Zo zegt Raymond van den Boogaard in zijn bespreking van de Heddy Honigmans documentaire over het internetgebruik van jonge meisjes: 'Het merkwaardige, zo niet perverse, is dat je als kijker steeds maar zit te wachten op de eerste misstand in al die internetcontacten. Zozeer hebben de moderne zedelijkheidsapostelen kennelijk ons verwachtingspatroon al weten te beïnvloeden' (***NRC Handelsblad*** 11.1.08). Het is met die eenzijdige concentratie op randproblemen als met een goed huwelijk dat verzuurt of stukloopt omdat de partners hun blik eenzijdig richten op datgene wat ontbreekt of niet deugt aan hun relatie. Nederland verzuurt. Er heerst niet alleen morele paniek over de seksualisering, ook over de moslims (Nederland verwilderst) en om het terrorisme

(Nederland bewapent zich). Bij de staatsreclame tegen het terrorisme ('wat kunt u doen tegen het terrorisme?') denk ik: koop een pistool! Bij preventief fouilleren: koop een kleiner pistool! Door angst aan te jagen en wantrouwen te zaaien sorteren die zedelijkheidsapostelen een averechts effect, want vertrouwen komt te voet en gaat te paard.

Maar genoeg gemoraliseerd. In dit artikel zal ik de seksualisering beschrijven als een langetermijnproces, en daarbij ook ingaan op de vraag waarom dat begrip zo'n negatieve lading heeft gekregen.

Informalisering en seksualisering van het dagelijks leven

Seksuele en andere 'gevaarlijke' impulsen werden in de negentiende eeuw steeds strikter beteugeld door een steeds meer automatisch en autoritair functionerend geweten, dat als een 'tweede natuur' van reflexen en vaste gewoonten een groeiende maar min of meer blinde macht over de 'eerste natuur' uitoefende. Maar vanaf het einde van de negentiende eeuw is er in alle westerse samenlevingen een versoepeling, een informalisering ingetreden. Vaste en gedetailleerde regels voor omgangsvormen en emotieregulering maakten plaats voor flexibele en procedurele richtlijnen die telkens moesten worden afgestemd op specifieke relaties en situaties, doorgaans ook wat betreft dosering en timing. Ook inzake seksualiteit zijn de sociale codes sindsdien van richting veranderd. Over de hele linie voltrok zich een emancipatie van emoties en van seksualiteit, ook vóór en buiten het huwelijk. De erotiek en de seksualiteit die in het proces van formalisering steeds verder achter sociale en individuele coulissen waren geraakt, zijn daar in het proces van informalisering weer achter vandaan gekomen en tot op zekere hoogte deel van het openbare leven geworden.

Deze erotisering en seksualisering van het dagelijks leven is een uiting van de verminderde ongelijkheid tussen de seksen. De vrouwenemancipatie strekt zich immers ook uit tot de vrouwelijke seksualiteit, en het openlijk erotisch en seksueel zijn hoort daarbij. Voor jongeren kwam er meer openheid en (onderhandelings)ruimte voor lichamelijke nieuwsgierigheid en seksuele verkenningen. De leeftijd waarop zij zich op het seksuele pad begeven daalde. In dat proces stelden de betrokkenen voortdurend hogere eisen aan elkaars inlevingsvermogen en aan subtiliteit, fijngevoeligheid en flexibiliteit in de omgang, vooral in de manieren om toenadering te zoeken en om een toenaderingspoging af te wijzen. Jongeren moesten dus leren hun eigen chaperonne te zijn en hun hofmakerij in eigen beheer te nemen, en moesten leren hun verlangen naar zowel een duurzame intieme relatie als naar seksuele bevrediging te reguleren. Omdat

daarmee de eisen aan de zelfregulering van de betrokkenen sterk stegen, is de disciplinerende van mensen sterk toegenomen, terwijl de trend van formalisering van omgangsvormen van richting veranderde en omsloeg in de richting van informalisering.

Uit onderzoek blijkt dat de emancipatie van emoties en seksualiteit zich onder jongeren verder doorzette naarmate de verhoudingen tussen de generaties en de seksen gelijk, opener en intiemmer werden. Dat wil zeggen dat een liefdevoller en behoedzamer controle op de zelfcontrole van jongeren het vertrouwen in hun mogelijkheden tot zelfcontrole heeft doen groeien (Wouters 2005). Deze sterker op zelfsturing gerichte opvoedingsstijl is sedert 1958 door een klassiek artikel van Urie Bronfenbrenner als 'op liefde gerichte disciplinerende' bekend geworden. Bronfenbrenner beschreef hoe ouders uit de middenklassen sedert de jaren dertig permissiever waren geworden en hun kinderen meer gingen koesteren, terwijl het opvoedingsregime van ouders uit de arbeidersklassen restrictiever en hardhandiger bleef (1958). Ook uit ander Amerikaans onderzoek blijkt dat ouders gedurende de hele twintigste eeuw steeds meer waarde zijn gaan hechten aan eigenschappen die met de autonomie of zelfregulering van hun kinderen te maken hebben, terwijl ze tevoren meer belang hechtten aan gehoorzaamheid aan het gezag van ouders en institutionele autoriteiten (Alwin 1988). Steeds meer kinderen kregen dus een opvoeding waarin gehoorzaamheid ondergeschikt raakte aan zelf denken, zelf grenzen aftasten en zelf bepalen. Dus ook in de opvoeding is de emancipatie van seksualiteit gepaard gegaan met meer gelijke en informele verhoudingen en een toenemende zelfsturing ofwel individualisering.

De emancipatie van seksualiteit bestond uit een toenemende sensitiviteit, een grotere tolerantie inzake erotiek en seksualiteit, en een uitbreiding van (het bewustzijn van) de erotische en seksuele aspecten van relaties. Dit alles kan ook met het begrip seksualisering worden uitgedrukt. Maar dan moet het eerst worden ontdaan van de morele opwinding die er tegenwoordig aan kleeft. In die beschrijvende, niet-moraliserende betekenis maakt seksualisering deel uit van een reeks brede sociale en psychische processen waaronder democratisering, individualisering en informalisering. Het begrip verwijst dan naar de 'emancipatie van seksualiteit' of de 'emancipatie van seksuele gevoelens en impulsen' die vanaf het einde van de negentiende eeuw valt waar te nemen. Deze emancipatie betekent dat de betreffende impulsen en emoties weer tot het centrum van de persoonlijkheid ? het bewustzijn ? worden toegelaten en op grond daarvan dus aan bod kunnen komen in overwegingen en in gedrag. Het verloop van de emancipatie van seksualiteit was afhankelijk van de mate waarin vrouwen gelijke erotische en

seksuele partners van mannen werden, hetgeen inhield dat vrouwen zich van voornamelijk seksuele objecten ontwikkelden tot gelijkere seksuele subjecten.

Het dansvraagstuk en de amatrice

Een belangrijke stap in die emancipatie vond plaats in de jaren twintig van de vorige eeuw, toen meisjes van goeden huize zich aan het ouderlijk toezicht onttrokken door naar openbare danslokalen te gaan. De morele opwinding daarover was zo heftig dat de regering een onderzoek liet instellen waaruit het **Rapport der Regeerings-Commissie inzake het Dansvraagstuk** voortkwam. In dat rapport uit 1931 treft men het begrip seksualisering niet aan, maar afgaande op de inhoud ging het om soortgelijke gevaren en angsten als tegenwoordig. Toen zowel als nu heerste er de angst dat jongeren zich vergissen, dat vooral andere dan de eigen kinderen hun controle verliezen en zich in een van de vele randgroepen van de 'geseksualiseerde' jongerencultuur te buiten gaan aan uitwassen en excessen. Wat ook leefde en leeft is sociale smetvrees: de angst voor het sociale besmettingsgevaar dat eigen kinderen lopen wanneer zij in aanraking komen met dergelijke randgroepen. Dat voedt en bekrachtigt het schrikbeeld van ongedisciplineerde kinderen die zichzelf verliezen en zich te buiten gaan.

De belangrijkste excessen die in het dansrapport werden genoemd betreffen mannen die al dansende hun meisje op ongepaste wijze tegen zich aandrukken ('onzedelijk dansen, hartstochtelijke omvatting of betasting en zinneprikkelende plaatsing der beenen') en het 'rendez-vous' als vervolg van ontmoetingen in het danslokaal, hetgeen zowat hetzelfde betekende als 'ontucht na sluitingstijd'. Ook de nieuwe manieren van dansen zoals de step, de foxtrot, de shimmy en de charleston gaven aanstoot, want 'daaraan wordt dikwijls een zeer sexueel karakter gegeven en enige invloed ten goede kan er niet van uitgaan'. Het ging hier kortom om de seksualisering van het dansen: 'Het gevaar van sexuele prikkeling heeft bij de moderne dans een graad bereikt, die vóór deze niet aanwezig was? En zoo loopt ieder meisje, dat een openbare dansgelegenheid bezoekt, kans, op een laakbare wijze "geleid" te worden, zonder dat daarvan iets tot het gezelschap doordringt en waartegen ze zich praktisch niet kan verweren.'

De gevaren en angsten die aan deze seksualisering van het dansen kleven zijn nog wel invoelbaar, zij het misschien met moeite. Dat komt omdat tegenwoordig van meisjes en vrouwen als vanzelfsprekend wordt verwacht dat ze zich tegen seksuele intimidaties kunnen verweren. Daarom doet het belachelijk aan dat de auteurs van het dansrapport voorstelden om jongeren en vooral meisjes te beschermen door in elk danslokaal toezichthoudende dansmeesters aan te stellen. Het komt ook omdat

meisjes niet langer de pretentie hoeven hoog te houden dat ze tot aan het huwelijk maagd blijven.

De bezorgdheid van de gezeten burgerij omtrent de vrijere seksuele praktijken onder de jeugd, vooral de arbeidersjeugd, kwam in Nederland ook tot uitdrukking in het woord 'amatrice', dat tussen de jaren twintig en zestig werd gebruikt (zie ook hiervoor mijn *Seks en de seksen*). Het woord verwees vrij letterlijk naar de vrouwelijke amateur in de zin van 'liefhebster'. In een rapport over het fouilleren (sic!) van vrouwelijk winkelpersoneel werd de amatrice in 1950 nog omschreven als een 'meisje dat zich in los-vaste verhoudingen aan een vriend geeft met als beloning veelvuldig uitgaan ? wel te onderscheiden van de beroepsprostituee.' Het persoonsstypet van de amatrice loste geheel op in de Seksuele Revolutie. Zonder het morele stigma werd de amatrice een gewoon meisje met een vaste vriend, een meisje met verkering of vaste verkering. De opwinding over 'breezerseks' lijkt op die over de amatrice omdat het in beide gevallen gaat om seks uit liefhebberij en tegen een te geringe betaling.

Pornografie en emancipatiekramp

De opkomst en stijgende populariteit van het begrip seksualisering dateert van het einde van de Seksuele Revolutie aan het einde van de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig. Op dat moment veranderde de aanval van jongeren op de restrictieve seksuele moraal van hun ouders in een aanval van vrouwen op het machtsoverwicht van mannen. In dat kader keerden vrouwen in de vrouwenbeweging zich tegen seksueel geweld, en daartoe rekenden zij ook pornografie. Pornografie gold als een uitwas van een slechts op mannelijk genot gerichte seksuele moraal, via welke vrouwen op een dienende plaats worden gehouden. Aan een 'vrouwen tegen porno'-demonstratie in Utrecht in 1980 werd massaal deelgenomen. Het is in deze context dat het begrip seksualisering in zijn huidige negatieve betekenis gangbaar is geworden, al gaf men destijds veelal de voorkeur aan het begrip 'pornografisering'. Ook de in 1984 verschenen ministeriële nota over seksueel geweld keerde zich tegen pornografie en tegen het 'proces van "pornografisering" in de media, in de reclame en in de zogenaamde massalectuur'.

In mijn studie *Seks en de seksen* heb ik uiteengezet waarom deze aanval van feministen moet worden gezien als een uiting van 'emancipatiekramp', dat wil zeggen als een uiting van de problemen die met de emancipatie van seksuele gevoelens waren verbonden: de aanval op mannenporno als 'beste verdediging'. Die aanval bedekte en verborg de angst om zichzelf ook als lustsubject te ervaren en te presenteren, maar was tegelijk een uiting van 'de angst voor vrijheid', zoals Erich

Fromm het treffend heeft geformuleerd. Toch blijkt uit een vergelijking van de regeringsnota met het dansrapport dat de bescherming van vrouwen tegen seksueel geweld en intimidaties zowel qua opvatting als praktijk is veranderd van een bescherming door anderen in de richting van zelfbescherming. Allerlei vormen van sociale segregatie en sociale controle die de omgang tussen de seksen limiteerden waren in onbruik geraakt, terwijl het niveau van wederzijds verwachte zelfcontrole in die omgang duidelijk was gestegen. De onderbreking van deze processen door emancipatiekramp heeft niet veel langer dan een half decennium geduurd.

Het is tijdens dat moment van emancipatiekramp dat de huidige morele betekenis van het begrip seksualisering dermate wortel heeft geschoten dat nog maar weinigen zicht hebben op seksualisering in het bredere verband van democratisering, individualisering, informalisering en de emancipatie van emoties en seksualiteit. Een voorbeeld van die voortdurende blikveldverduistering biedt een onderzoek dat werd uitgevoerd in opdracht van de Rijksoverheid op grond van aanbevelingen in de nota over seksueel geweld (De Bruijn en Timmerman 1986). Het was gericht op 'ongewenste intimiteiten' oftewel seksuele intimidaties en bestond uit een vergelijking van drie soorten 'werkvloer': aan de ene kant afdelingen waar zeer grote machtsverschillen samengingen met een traditionele omgangscodes, aan de andere kant afdelingen waar een gering machtsverschil tussen de seksen samenging met een emancipatorische code. De derde soort was een tussenvorm, een overgangssituatie. De onderzoekers troffen ook een (ziekenhuis)afdeling aan waar nauwelijks ongewenste omgangsvormen voorkwamen en toch gingen de mannen en vrouwen er volgens de auteurs vrij en lieflijk met elkaar om. Er heerste daar 'allerminst een zakelijke of formele werksfeer' en op elkaar aanraken rustte bepaald geen taboe: 'men staat er positief tegenover en het initiatief gaat overwegend van beide seksen uit.' Kortom de omgangsvormen waren er informeler en de verhoudingen gelijkjer en de betrokkenen stonden er meer open voor erotiek en seksualiteit. Toch noemden de onderzoekers de verhoudingen op deze afdeling niet geseksualiseerd. Nee, deze afdeling heette 'geëmancipeerd', terwijl ze de term 'geseksualiseerde werksfeer' gebruikten voor afdelingen waar veel seksuele intimidaties werden gerapporteerd. Emancipatie was wel OK, maar de bijbehorende erotisering en seksualisering niet. Door de seksualisering van de verhoudingen en de emancipatie (van vrouwen en hun seksualiteit) zo pal tegenover elkaar te stellen, is het vrijwel onmogelijk ze te zien als twee deelontwikkelingen in hetzelfde proces.

In de tweede helft van de jaren tachtig is de golf van publieke morele

verontwaardiging over pornografie en andere vormen van seks om de seks weggeëbd. De weerzin tegen het genre verminderde en in een terugblik uit 1988 kenschetste Anja Meulenbelt de antipornobeweging als een 'vorm van puritanisme'. Sindsdien heeft de emancipatie van vrouwelijke seksualiteit zich doorgezet, zijn vrouwen zich sterker als lustsubject gaan ervaren en is naast wederzijdse instemming ook wederzijdse aantrekkingskracht steeds meer een noodzakelijke voorwaarde geworden voor seksuele toenadering. De dominante lustbalans ? de verhouding tussen het verlangen naar een duurzame liefdesrelatie en het verlangen naar seksuele bevrediging ? verschoof verder in de richting van een seksualisering van de (vrouwelijke) liefde en een erotiserende binding van de (mannelijke) seksualiteit. Inmiddels is het maatschappelijk aanvaard dat vrouwen hun seksueel charisma en sex-appeal aan iedereen tonen 'zonder onderscheid des persoons'. De belofte van seksualiteit is sindsdien volkomen openbaar ? 'allen worden geroepen', om het bijbels te zeggen. Dat komt omdat het selectieproces op grond waarvan 'weinig zijn uitverkoren' steeds sterker wordt gebaseerd op het principe van wederzijdse instemming en het gevoel van wederzijdse aantrekkingskracht.

De nota-Plasterk: vrijblijvende cultuurkritiek

De nota over seksueel geweld had dezelfde status als het regeringsrapport over het dansvraagstuk uit 1931 en als de Emancipatienota **Meer kansen voor vrouwen. Emancipatiebeleid 2008-2011** van minister Plasterk. Alle drie geven namens de regering uiting aan de bezorgdheid over de positie van de jeugd temidden van processen als seksualisering, informalisering en democratisering. De drie rapporten hangen samen: naarmate vrouwen en jongeren zich aan het machtsoverwicht van mannen en ouderen/ouders onttrokken werden de omgangsvormen informeler en seksueler of erotischer. En telkens opnieuw brak de angst uit dat vrouwen en jongeren die emancipatie en die seksualiteit niet aan zouden kunnen en dat naar maatregelen moest worden gezocht om ze te beschermen.

In de nota van Plasterk ligt niet alle morele nadruk op de negatieve kant van seksualisering. De minister schrijft dat sommige vrouwen dit als een seksuele bevrijding ervaren, maar dat lijkt lippendienst. Zijn aandacht gaat immers vooral uit naar de vrouwen die zich gereduceerd zien tot seksobjecten en die cultuurkritiek leveren op de commercialisering van schoonheidsidealen. Toch hebben ook die vormen van seksualisering gelijke tred gehouden met de vrouwenemancipatie. Vanwege het directe verband tussen die twee processen zou ik ook niet weten hoe je iets tegen die kant van seksualisering kan doen zonder tegelijk de andere kant en dus de vrouwenemancipatie aan te tasten.

Cultuurkritiek is vaak een vrijblijvend moreel spelletje van intellectuelen. Ook als die kritiek zoveel kracht van morele verontwaardiging heeft dat er ruimte voor wordt gemaakt in een ministeriële nota, blijft zij toch vrijblijvend want ineffectief. Cultuurkritiek gericht tegen onhaalbare schoonheidsidealen is één ding. Het verzet tegen de reductie van vrouwen tot lustobject zou effectiever zijn als het direct wordt gericht op de vrouwen die zichzelf zo vergaand reduceren tot lustobject dat ze zich laten opvullen, uitzuigen, oprekken en rechtknippen. Deze vrouwen verwerpen zich tegen de beperkte houdbaarheid van ieder mens en daar is wat voor te zeggen. Maar er is een groep die er zo buitensporig veel voor over heeft om een lustobject te blijven, dat ze kennelijk daarin hun enige of voornaamste bron van macht en identiteit zien. Die vrouwen zijn er dus bij gebaat zichzelf sterker als lustsubject te leren ervaren en mannen als lustobject. Maar daarover gaat het niet in de emancipatienota: de staat ziet hier voor zichzelf geen taak.

Zelf hoop ik nog lang een lustobject te blijven en een lustsubject te zijn. Dat geldt namelijk voor mannen net zo goed als voor vrouwen. Wel is er een verschil in de mate waarin mannen en vrouwen zich als lustsubject ervaren en de andere sekse als lustobject. Dat verschil is een symptoom van de ongelijke machtsbalans tussen de seksen. In de loop van de processen van vrouwenemancipatie, van emancipatie van vrouwelijke seksualiteit en van seksualisering is dit verschil kleiner geworden. Sinds het optreden van de **Chippendales** is er sprake van een publieke erkenning van vrouwen dat ook een man een 'lekker ding' kan zijn. Deze veranderingen zouden zich onmogelijk hebben kunnen doorzetten zonder het principe van wederzijdse instemming en 'nee gaat vóór' als vast uitgangspunt in de omgang tussen de seksen.

Leren 'nee' zeggen

De zelfverzekerde zelfsturing die leidt tot een vrijmoedig en gezaghebbend 'nee' moet worden aangeleerd. Nu zijn er vast ambtenaren, politici en vrouwen die denken dat Plasterk dat leerproces wil bevorderen omdat de staat jongeren volgens hem moet beschermen tegen de uitwassen van seksualisering door de ouders te 'ondersteunen bij het stellen van normen of grenzen.' Maar wat daar staat is heel wat anders dan leren 'nee' zeggen: in de formulering van Plasterk ligt de nadruk eenzijdig op repressie. Het gaat om de ouders, niet om de kinderen. Ouders moeten worden gesteund bij het stellen van normen en grenzen, dus wat de kinderen moeten leren is niet leren 'nee' zeggen: ze moeten vooral leren gehoorzamen.

Maar om wat voor kinderen gaat het hier? Een kleine randgroep met ouders

waarvan het beeld is dat ze hun kinderen verwennen of verwaarlozen, terwijl ze hen eigenlijk 'een geweten zouden moeten schoppen', zoals de oude uitdrukking wil. Of zijn ze juist wel streng maar niet voldoende liefdevol, en is het juist hun repressie waar die kinderen van weglopen om de beest te gaan uithangen? Jaagt méér van hetzelfde de dwarsslagers niet nog verder uit het gareel? Het is allemaal niet zo duidelijk. Wat blijft staan is dat de beleidsnota zich richt op randverschijnselen in een toon alsof het om algemeen jeugdbeleid gaat. De rechtsgeleerde Cees Maris kwam tot de conclusie dat 'de Emancipatienota eenzijdig is uitgegaan van een moralistische ideologie over seksualisering, waarna selectief materiaal is gezocht om dit vooroordeel te ondersteunen' (2007).

De staat kan zich waarschijnlijk beter richten tot de massa van ouders om hen te steunen bij het ondersteunen van hun kinderen bij het verkennen van grenzen, het maken van keuzen en het leren 'nee' zeggen. Dat is immers wat de meeste ouders tegenwoordig doen, en doorgaans gaat dat ze goed af en blijkt het effectief. Een sympathiek voorbeeld van een dergelijke steun is een cursus als 'beter omgaan met pubers' waarin Nederkaanse vaders leren dat opvoeden meer is dan straffen en dat het belangrijkste is dat ze contact houden met hun kinderen (**NRC Handelsblad** 12.12.07).

Onlangs is de EO begonnen met een programmaserie over zeven jongeren van 18 tot 23 jaar die 40 dagen lang aan seksuele onthouding doen en zo ten voorbeeld worden gesteld aan **de** Nederlandse jeugd. In een persconferentie over het programma zei de directeur van de EO: 'Voor de jongeren van vandaag is seks een consumptieartikel geworden. Meisjes geven hun lichaam weg voor een breezer. Maar het kan anders. Wij laten zien dat je seks ook kunt koppelen aan liefde, trouw en intimiteit'. De journalist Raymond Krul eindigde zijn verslag hierover als volgt: 'Om de stelling te onderbouwen dat jongeren seksueel zijn losgeslagen, liet de EO een onderzoek uitvoeren [door bureau Ruigrok NetPanel] onder 1.400 jongeren. Maar tijdens de persconferentie zijn de uitkomsten nog niet voorhanden. Een paar weken later volgen de resultaten, na enig aandringen, dan toch. Daaruit blijkt dat 84 procent van de respondenten zegt seksueel trouw te zijn aan hun partner in een vaste relatie. En voor driekwart van de jongeren is liefde, trouw en intimiteit belangrijk om seks goed tot zijn recht te laten komen. Zou het dan toch meevallen met de Nederlandse jongeren en hun seksleven?' (**NRC Handelsblad** 8.1.08). De Emancipatienota en de zedelijkheidsapostelen die daarin aan het woord komen doen eigenlijk weinig anders dan de EO: ze baseren hun morele verontwaardiging op misstanden aan de rand en suggereren voortdurend dat ze voorkomen in het

hele land. Wel vallen ze minder opvallend door de mand.

Overigens ben ik van mening dat de Nederlandse staat substantieel behoort bij te dragen aan de bescherming van de Nederlandse Ayaan Hirsi Ali.

Literatuur

Alwin, Duane F. (1988) 'From Obedience to Autonomy: Changes in Traits Desired in Children, 1924-1978', *Public Opinion Quarterly* 52/1: 33-52.

Bronfenbrenner, U. (1958) 'Socialization and Social Class through Time and Space', in Maccoby, E., Newcomb, T.M. and Hartley, E.C. (eds) *Readings in Social Psychology*. New York: Holt: pp. 400-425.

Maris, C.W. (2007) 'Emancipatie tot lustsubject', *Filosofie en Praktijk* 28/5: 33-37.

Bruijn, Jeanne de & Greetje Timmerman (1986) *Ongewenste Intimiteiten op het werk*. Den Haag: Ministerie van SZW.

Cas Wouters is onderzoeker aan de Universiteit Utrecht en staflid aan de Amsterdamse School (ASSR). De resultaten van zijn onderzoek naar informalisering en veranderingen in de machts- en controleverhoudingen tussen de seksen en de generaties zijn onder andere te vinden in Van minnen en sterven (1990), Seks en de seksen (2005) en Informalization. Manners and Emotions since 1890 (London: Sage, 2007). Van dit laatste boek verschijnt dit voorjaar een Nederlandse vertaling bij Bert Bakker: Informalisering. Manieren en emoties sinds 1890.